

Den Wedelgheb Heer W Mo
Cemence L archuaris
3 Gravenhage.

Wedelgheb Heer,
verreker te nogmaas
eerewoord dat ik g
hel document van u
museum heb. Ik rocht
ar het blad in I
teten roman, maar
verduenen. Zeker ook
De handschriften
den den drukker
even vergereelde
eds intermat
groo het groote
En daer ze nu
and met mee
interesserden en
over dacht dat
ten wereld helk
inboeren, had
steeds te te vee
breven het ik
proonderstel dat
bondentem de med
gijfe ik met mij
ten.
Ma dank: te he
Wouaouste letter
over de mind
gel het publicy
Cornélie Noordwal

Cornélie Noordwal

De vergeten romans van
een Haagse schrijfster

WIM TIGGES

Cornélie Noordwal

CORNÉLIE NOORDWAL

DE VERGETEN ROMANS VAN EEN HAAGSE SCHRIJFSTER

WIM TIGGES

Hilversum
Verloren
2023

Afbeelding op het omslag:
Cornélie Noordwal (1869-1928), fotograaf onbekend ca. 1910
(collectie Haags Gemeentearchief, identificatienr. 1.65584).

© 2023 Wim Tigges
Uitgeverij Verloren bv
Torenlaan 25
1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

ISBN 9789464550429

Omslagontwerp en opmaak: Rombus/Patricia Harsevoort, Hilversum
No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

INHOUD

Ter inleiding	7
1 Het begin	10
<i>Géraldine</i>	11
<i>Kleine Trees</i>	15
2 Van meisjesboek naar damesroman	24
<i>Freule Edith</i>	24
<i>Een Indische neef</i>	30
<i>O, die lastige Juf!</i>	32
3 De Haagse familieroman I. Antisemitisme en standsbesef	42
De ‘Haagse roman’	42
<i>Ursule Hagen</i>	45
<i>Pension Brocke</i>	55
4 De Haagse familieroman II. Noordwal en Couperus	64
<i>Intra Nos. Een familieroman</i>	64
5 Over dames en winkelmeisjes	78
<i>De Hollandsche Lelie</i>	78
<i>De winkeljuffrouw uit l’Oiseau d’Or. Chapeaux pour dames et enfants</i>	80
<i>Vrouwenarbeid</i>	90
6 Van ‘bakvisschen’ en ‘oude mensen’	96
<i>Nina Donker. Een boek voor bakvisschen</i>	96
<i>Juffrouw Wijnstede’s uitstapje</i>	107
<i>Blond en bruin</i>	110
7 Haagse bluf en Dickensiaanse humor	111
<i>De referendaris-titulair</i>	111

Noordwal en Dickens	115
<i>De nieuwe mevrouw Garvliet</i>	119
8 Afscheid van Den Haag	127
Mathilde Polenius	127
Nogmaals het antisemitisme	137
Greet Hemming	139
9 De Parijse romans	146
Parijs in 1910	146
<i>Mademoiselle de Chavise</i>	149
<i>In de rue Blanche</i>	158
10 Het einde	166
De afrekening	166
De receptie	168
De visie	170
Bibliografie	172

TER INLEIDING

De neiging om de literatuurgeschiedenis te presenteren als een al te samenhangend en afgerond verhaal, gebaseerd op groepsvorming en normverschuivingen, heeft als betreurenswaardig gevolg dat er interessante auteurs, waaronder relatief veel vrouwelijke, uit het zicht verdwijnen.

Aldus Erica van Boven in de negende stelling bij haar dissertatie *Een hoofdstuk apart: 'Vrouwenromans' in de literaire kritiek 1898-1930* (1992). Een van die uit het zicht verdwenen vrouwelijke auteurs is Cornélie Noordwal (Den Haag, 1869-Parijs, 1928). In het eerste kwartaal van de vorige eeuw was zij een van de meest gelezen vrouwelijke schrijvers, maar al kort na haar dood zijn haar voordien nog regelmatig herdrukte romans vrijwel volledig in de vergetelheid geraakt. Een enigszins ingekorte heruitgave door Wim Zaal van haar meest sociale roman, *De winkeljuffrouw*, in 1977, en een hoorspelversie van haar satirische Haagse blijspel *De referendaris-titulair*, in oktober 2001 uitgezonden door Radio West, zijn hierop de schaarse uitzonderingen.

In overzichten van de Nederlandse letterkunde wordt Cornélie Noordwal niet of hooguit terloops vermeld. In het laatste geval gebeurt dit doorgaans slechts in een opsomming van populaire schrijfsters, zoals door van Boven in haar dissertatie (p. 11, 136), en in *Bestsellers in Nederland 1900-2015* (p. 68).^{*} Een CD met het hoorspel *De referendaris-titulair* is als bijlage toegevoegd aan *Uitgelezen boeken, katern voor boekverkopers en boekenkopers*, jrg. 9, nr. 1, oktober 2002. Dit katern, de tot op heden meest uitvoerige beschouwing over het leven en werk van Noordwal, bevat een bijdrage van Hans Pars, 'Veel gelezen, weinig geprezen' (p. 1-47), aangevuld met een door Louis Putman samengestelde bibliografie (p. 48-53). In 1993 publiceerde Mirjam van Hengel een kort artikel over haar in *Vooy's*. Veel meer aandacht is er tot voor kort in de academische wereld niet aan haar werk besteed. Dit is vooral toe te schrijven aan het feit dat zij door de literaire

^{*} Tenzij anders vermeld, zijn citaten en tussen haakjes in de hoofdtekst aangegeven verwijzingen als in de in de bibliografie vermelde bronnen.

kritiek met name vanaf de dertiger jaren al is gediskwalificeerd als producent van zogenaamde ‘damesromans’.

In de afdeling ‘Damesroman’ van haar dissertatie (p. 134-155) gaat van Boven uitvoerig in op het door de ‘serieuze’ literatuurkritiek, met name die van toonaangevende critici als Menno ter Braak en Eduard Du Perron, ingevoerde genrelabel van de damesroman als ‘in serie vervaardigde pulplectuur-voor-vrouwen’, en als ‘synoniem van triviale lectuur’ (p. 134). In 1904, kort na de publicatie van haar tot dan toe meest lezenswaardige romans, *Ursule Hagen*, *Intra Nos* en *De winkeljuffrouw uit l’Oiseau d’Or*, werd Noordwal in het *Algemeen Handelsblad* een ‘onderhoudende theetafel-novelliste’ genoemd. Maar zowel aan deze als aan nog enkele van haar latere, door van Hengel (p. 102) enigszins neerbuigend ‘hooguit prettig leesba[ar]’ genoemde romans doen zulke denigrerende kwalificaties geen recht.

Op het serieus nemen van ‘populaire’ literatuur rust inmiddels in de academische wereld geen taboe meer, en na honderd jaar is het subgenre van de ‘damesroman’ alleen al uit historisch oogpunt een nadere beschouwing waard. Ook tussen populaire genres als het meisjesboek en de damesroman bestaan kwaliteitsverschillen. Een positieve herwaardering van het oeuvre van Noordwal is op zijn plaats, zeker in een tijd waarin, bijvoorbeeld vanuit een feministische literatuurhistorische benadering, meer aandacht wordt gevraagd voor de prestaties van vrouwelijke auteurs. Een kleine eeuw na haar dood is het dan ook zeker de moeite waard om haar oeuvre aan de vergetelheid te ontrukken en aan een nadere analyse te onderwerpen.

Cornélie Noordwals proza is in het algemeen helder en onderhoudend, met veel vlotte en opvallend modern overkomende dialogen, en verstoken van stilistische clichés of epigonisme. Haar romans geven ons niet alleen boeiende en vaak humoristische inkijkjes in het dagelijkse (Haagse) stadsleven van haar tijd, maar ook in wat lezers en lezeressen indertijd interessant vonden om te lezen. Het werk van Noordwal maakt onmiskenbaar deel uit van onze cultuur. Ter verheldering van de historische context ga ik dan ook nader in op thema’s die in haar boeken veel aandacht krijgen, zoals haar sociale bewogenheid, haar betrokkenheid bij het leven van kinderen, en van werkende vrouwen zoals dienstbodes, winkeljuffrouwen en onderwijzeressen, haar verzet tegen het standsbesef, en, als joodse, tegen het laatnegentiende-eeuwse antisemitisme. Van tijd tot tijd laat ik ook haar recensenten aan het woord, en vergelijk ik haar stijl met die van schrijvers als Louis Couperus en Charles Dickens.

Tussen 2014 en 2017 publiceerde ik al enkele bijdragen over Noordwals voor de hedendaagse lezer meest interessante romans. Voor delen van de

hiernavolgende hoofdstukken 3, 4, 5, 7 en 8 is van tekst uit deze artikelen gebruik gemaakt. In *Hartstocht achter de horren: Haagse romans rond 1900* plaatste ik haar in de context van Haagse tijdgenoten en collega-schrijvers als Louis Couperus, Marcellus Emants, Jeanne Reyneke van Stuwe en Anna de Savornin Lohman, en van de sociale geschiedenis van de stad aan het einde van de negentiende eeuw. In dit boek wil ik een beeld schetsen van de ontwikkeling van haar carrière als auteur, waarbij ik vooral, middels soms uitvoerige citaten, de schrijfster zelf aan het woord laat. Citaten uit en paginaverwijzingen naar haar romans zijn volgens de in de bibliografie aangegeven editie van elke afzonderlijke roman; de oorspronkelijke spelling is steeds gehandhaafd, maar drukfouten zijn stilzwijgend gecorrigeerd. Het ‘beletselteken’ wordt steeds weergegeven als drie puntjes, en de uiteenplaatsing van letters voor nadruk is vervangen door cursief. Over Noordwals levensloop is maar bitter weinig bekend; van een uitvoerige biografie kan in dit boek dus helaas geen sprake zijn.

Recentelijk ontdekte Sylvia Witteman deze schrijfster, geïnspireerd door een artikel van Simon Carmiggelt in *Maatstaf* uit 1955. Ze wist de hand te leggen op Wim Zaals heruitgave van *De winkeljuffrouw*, en las het boek in één ruk uit: ‘Een heerlijk boek. Ik zal niet rusten voor ik álles van Noordwal gelezen heb’, schreef ze in haar column in *de Volkskrant* van 26 maart 2021. Ook Carl Doeke Eisma ging op zoek naar het werk van deze hem onbekende auteur. In *De Haagse Tijden* van 10 augustus 2021 schreef hij ter afsluiting van een enthousiast artikel: ‘Wonderlijk dat er op dit moment nauwelijks boeken van Cornélie te vinden zijn, niet op Marktplaats, niet bij bibliotheken [...] en niet bij antiquarische boekwinkels’ (p. 3). Misschien kan daar in deze digitale tijden verandering in komen. Moge dit boek daartoe bijdragen.

HET BEGIN

Cornélie Alexandrine Noordwal werd op 30 september 1869 geboren uit joodse ouders, die zij in een brief aan de Amsterdamse schrijver Frits Roosdorp kwalificeerde als ‘zeer conservatief’ (Pars, p. 3). Haar vader, Alexander Noordwal (1831-1906), kwam uit het Friese Gorredijk, zijn joodse voorouders onder meer uit het Groningse plaatsje Leek. In 1867 trouwde hij de Rotterdamse weduwe Sina Bosman-de Haas (1826-1903). Bij haar eerste echtgenoot, Hartog Eliazer Hendrik Bosman (1830-1856), had zij al twee zoons en een dochter. Haar beide ouders waren joods, evenals die van Cornélie’s vader; Sina’s moeder, Catherine (‘Keetje’) Lisse, was de dochter van de Rotterdamse rabbijn Mordechai ben Joel – Marcus Lissa (1765-1819; zie Vis, p. [1]). Voor gegevens over de afstamming van Cornélie Noordwal heb ik mij gebaseerd op wat Pars daarover vermeldt, aangevuld met relevante informatie uit de genealogische website www.geni.com, en met die van Constance Terlingen.

Alexander Noordwal vestigde zich na zijn huwelijk in Den Haag, eerst als graveur en opticien aan de Lange Poten 27, later op nummer 33 als geldwisselaar en commissionair in effecten. In 1868 schonk zijn echtgenote het leven aan een zoon, Philip Alexander (die op 23 april 1943 is omgebracht in Sobibor), en in 1869 werd Cornélie geboren.

Over de persoonlijke levensloop van Cornélie Noordwal is niet veel bekend. In 1889 behaalde zij de akte MO Engels. Zij debuteerde als schrijfster in 1893, met de roman *Géraldine*, een vlot geschreven meisjesboek dat door de kritiek redelijk werd ontvangen. Naast veertien romans schreef zij ook enkele korte verhalen en drie blijspelen, en verder bijdragen aan tijdschriften als *De Hollandsche Lelie*, waarin zij vooral blij gaf van haar betrokkenheid bij werkende vrouwen. Zo schreef zij in jaargang 17, nr. 24, van 9 december 1903, over ‘Brood en recht voor arme naaisters’. Vanaf januari 1901 woonde zij inmiddels op zichzelf, eerst korte tijd in Brussel, vervolgens op verschillende adressen in Den Haag, en vanaf begin 1908 in Parijs, waar ze op 31 mei 1928 overleed. Ze is nooit gehuwd geweest.

GÉRALDINE

Noordwals eerste drie lange prozawerken kunnen het best worden omschreven als boeken voor (oudere) meisjes. Haar debuutroman, *Géraldine*, verscheen in 1893 bij uitgeverij J. Minkman in Arnhem. Het verhaal, geschreven in een vlotte, pretentieloze stijl, speelt zich af van herfst 1890 tot zomer 1892, in een villawijk in de omgeving van die stad. Arthur de Saint Hubert, de 26-jarige zoon van een vriendelijke liberale jonkheer en een hooghartige conservatieve barones, kijkt nogal neer op de tegenover hun villa woonachtige 'burgerlijke' familie van Aldenburg. Dit vaderloze gezin bestaat uit moeder Suze met haar vier dochters, Françoise (22), Géraldine ('Gerry', 21), Nel (19) en Suze (18), en haar zoon Leo (17). De vader 'was commies geweest aan het departement van buitenlandsche zaken, en in den bloei des levens overleden' (p. 3), en het gezin is voor de huishouding deels afhankelijk van de knorrige oom Frans, een zeekapitein in ruste 'die er vrij zonderlinge begrippen op nahield' (p. 63). De roman bevat een aantal elementen die kenmerkend zouden blijken voor haar latere oeuvre: de wederwaardigheden van kinderrijke gezinnen waaraan één of beide ouders ontbreken, de tegenstellingen in een klassenmaatschappij, levendige dialogen en korte poëtische natuurbeschrijvingen, en een min of meer 'happy ending'. In *Géraldine* leert de arrogante jonker Arthur, luitenant bij de rijdende artillerie, knap van uiterlijk, en net zo 'conservatief' en trots als zijn adellijke moeder, Gerry, het meisje dat hij al vrijwel meteen fysiek aantrekkelijk vindt, zijns ondanks waardenen, en het boek eindigt, naar de maatstaven van het genre en de tijdgeest, met hun verbintenis.

Noordwals debuutroman werd redelijk welwillend ontvangen, zoals blijkt uit citaten door Hans Pars van recensies in de rubriek Kunst- en Letternieuws van het Haagse dagblad *Het Vaderland* van 22 november 1893, en in het eerste nummer van 1894 van het literaire tijdschrift *Nederland*. Men vond het een 'prettig boek', door een 'beginneling, die haar pen goed in de macht heeft'. In 1897 liet Minkman een nieuwe uitgave van de eerste druk verschijnen, en in 1903 bracht de Utrechtse uitgever H. Honig, die intussen ook Noordwals tweede en derde roman had uitgegeven, een tweede druk van *Géraldine* uit. Maar het jaar daarop schreef deze uitgever dit boek, en daarmee de samenwerking met Noordwal, af: van de 2500 gedrukte, waarvan 1000 gebonden, exemplaren waren er niet veel meer dan 900 verkocht. Noordwal had een honorarium ontvangen van f 100 plus f 26 reisgeld; de uitgever schoot er ruim f 234 bij in. Toch zouden er bij Bruna, die ook al het latere werk van de schrijfster publiceerde, van *Géral-*

dine nog vijf herdrukken verschijnen: in 1905, 1907, 1914, ca. 1918, en zelfs nog in 1923 (Pars, p. 28-29; Putman, p. 50-53).

Hoewel geschreven zonder enige literaire pretentie, getuigt *Géraldine* wel al van een aantal elementen die we in Noordwals latere werk in versterkte mate, want meer bedreven, terugvinden: de afkeer van discriminatie op grond van standsverschil, de ongekunstelde hechtheid van een gezin, juist wanneer, zoals in het geval van de van Aldenburgs, de vader ontbreekt, de verhoudingen tussen de generaties, en de aandacht voor het personeel, dat bijvoorbeeld door een auteur als Couperus doorgaans slechts terloops wordt aangeduid. En dit alles beschreven met een lichtvoetige en licht ironische humor. Zo kan Noordwal zich duidelijk verkneukelen om de huis-knecht van de De Saint Huberts, 'Jacob, de conservatiefste lakei, die er op aarde bestond, conservatiever, o! oneindig conservatiever, dan de jonkheer, en zelfs nog iets conservatiever dan mevrouw' (p. 23).

Veelzeggend is even later het contrast tussen twee opeenvolgende scènes. Arthur weigert zijn zwaarmoedige en daardoor aanvankelijk nogal wezenloze zuster Fernande een hand te geven, omdat men bij de De Saint Huberts niet veel doet aan hartelijkheid: 'dit had men te danken aan mevrouw, die de kunst van een ijzige koude om zich heen te verspreiden in hooge mate verstond' en 'van het begin van haar trouwen af' de 'liefkoozingen' van haar man steeds had 'geweerd, omdat zij zoo iets zoo burgerlijk vond' (p. 31). Onmiddellijk hierna wordt beschreven hoe Steintje, de meid van de Aldenburgs, tijdens een gesprek 'met den groenteboer over de duurte der veldgewassen' wordt onderbroken door Jacob, die een uitnodiging van mevrouw de Saint Hubert komt brengen.

'Hoeveel zee je nou de honderd?' vroeg Steintje, doelende op snijboonen.
'Zeuren centen.'

'Zeuren centen te veul!' spotte Steintje, hare gele tanden voor den groenteboer en Jacob vertoonend; de laatste werd kwaad, dat hij niet werd opgemerkt.

'Zeg eens, meisje!' sprak hij met al de deftigheid van een man, die zich volkomen van zijn standpunt bewust is, 'wil je die kaartjes wel eens aan mevrouw geven?'

'Welzeker ouwe, geef maar hier, hoor!' en Steintje krulde het envelop om in haar roode hand, waarin zij eenige snijboonen benevens een komkommer hield (p. 31).

Jacob is 'uiterst verontwaardigd', en wijst de 'boerenmeid' er op dat de kaartjes afkomstig zijn van niemand minder dan mevrouw de Saint Hubert. Steintje is niet onder de indruk: 'En wat kan mijn dat schelen; komplement an je grootmoeder hoor! veur main part zijne ze van mevrouw

Guldensbert, dat is nog veel mooier dan Centebert' (p. 32). De groenteboer geeft haar gelijk, maar Jacob meent zijn mevrouws afkeer van 'burgerlui' te begrijpen. Noordwal maakt haar dienstpersoneel niet fraaier dan ze door haar en haar lezers zullen zijn gezien, maar ze neemt ze wel serieus. Haar dialogen zijn levensecht, en dat geldt ook voor de situaties die ze beschrijft.

Suze van Aldenburg wordt gezelschapsdame bij de veeleisende maar in de grond toch wel goedhartige Freule van Seteren. Deze wil Suze bijvoorbeeld laten voorlezen uit het serieuze werk van Jacob Cats of Isaac da Costa, maar Suze trekt de gedichten van de indertijd buitengewoon populaire komische dichter Willem van Zeggelen uit de kast, en daar kan de zwaarmoedige en hypochondrische freule dan toch wel om lachen. Suzes broertje Leo, die graag zou willen studeren om 'doctor in de letteren' te kunnen worden (p. 7), maar die zich, omdat daar geen geld voor is, tevreden moet stellen met een kantoorbaantje à raison van f 250 's jaars, dweept met Everhardus Potgieter, oprichter in 1837 van het lange tijd toonaangevende literaire tijdschrift *De Gids*, en een voorvechter van de verheffing van de Nederlandse letteren en van de geest van het Nederlandse volk.

Veel van Noordwals personages zijn belezen of muzikaal. In *Géraldine* geldt dat laatste voor Gerry zelf, die behalve een aantrekkelijk uiterlijk ook een mooie zangstem heeft, en voor Nel, die piano heeft gestudeerd en er lessen aan huis in geeft, natuurlijk ook ten huize de Saint Hubert, aan Arturs jongere zusje, de speelse Madeleine van twaalf. Nel accepteert een aanzoek van Leo's Indische vriend Eduard de Hart, geboren op Java, en toekomstig ingenieur; hij studeert in Delft. Over Cornélie Noordwal is bekend dat zij een voorliefde had voor Indische jongemannen. Hans Pars vermeldt toespelingen op een mogelijk huwelijk tussen haar en de zeventien jaar oudere Indische bestuursambtenaar Fokko Fokkens, wiens carrière eindigde als resident van Madura (Pars, p. 7). Latere personages als de 'Indische neef' uit de novelle met die titel, Willem Molenbeke uit *De winkeljuffrouw*, en met name Richard Wybrandts uit *Intra Nos* zouden mogelijk op Fokkens zijn gebaseerd.

In de karakterisering van secundaire personages, zoals in dit geval die van Eduards oom en tante van Puffel, herkent men bij Noordwal duidelijk haar bewondering voor het werk van Charles Dickens:

Kaarsrecht overeind zat daar Eduards tante, eene dame met licht-bruine tint en een rood klompje in 't midden van haar gelaat, dat een neus voorstelde en dat zij onophoudelijk wreef. Zij was sierlijk gedost in een helpaars kleed, kasjmir met zijde en droeg een lichtpaarsen capote-hoed met

violet fluweel opgemaakt. Op straat moest zij veel opzien verwekken, daar zij onwillekeurig deed denken aan roode kool; alles was zoo rood, en paars en hard wat hare persoon aanging, ook deed zij haar minste woord vergezeld gaan van een handgebaar als maalde zij koffie (p. 76-77).

De heer van Puffel wordt op soortgelijke wijze beschreven, als tot op zekere hoogte bijna verstoffelijkt. Net als Charles Dickens prikt ook Noordwal door alle pretenties heen, zoals die van een Arnhemse banketbakker die ‘ten dienste van boeren en buitenlui boven zijn deur had staan, dat hij Confiseur-pâtissier was’ (p. 139), of ‘die koetsier die zei dat de koffer van zijn passagier perdu was, toen ze onderweg waren’ (p. 173).

Conventioneel, in de zin van wat een negentiende-eeuwse lezer(es) van een liefdesgeschiedenis verwachtte, zijn in deze roman de interacties tussen de jonge ‘gelieven’, Arthur en Géraldine, en Eduard en Nel: de mannen dringen zich op, maar binden al spoedig in, de vrouwen zijn eerst afhoudend, maar geven geleidelijk aan toe. Bij Nel gebeurt dat laatste wat eerder dan bij Gerry, want bij die laatste speelt zich enige tijd een innerlijke tweestrijd af tussen enerzijds haar ontluikende liefde voor de toch wel aantrekkelijke en steeds minder neerbuigende Arthur, en anderzijds het bewustzijn van het standverschil, waar de beide moeders zich maar moeilijk overheen kunnen zetten, mevrouw van Aldenburg uit bescheidenheid, en mevrouw de Saint Hubert uit hooghartigheid. In hoofdstuk XXIII, ‘de Storm breekt los’, ontketenen zich twee melodramatische scènes, eerst tussen moeder en zoon en vervolgens tussen moeder en dochter. Mevrouw wil Fernande namelijk koppelen aan een parvenu-achtige luitenant, die voornamelijk gespist is op haar fortuin en zich voortdurend ongewenst aan het meisje opdringt, en als Fernande een schriftelijk en nogal oppervlakkig aanzoek van hem ontvangt, komt ze die brief in het bijzijn van haar moeder verscheuren en eindelijk eens flink haar hart luchten. De koel afwijzende reactie van de moeder brengt broer en zus nader tot elkaar.

Mevrouw de Saint Hubert blijft vervolgens nog maandenlang volharden in haar koppige afwijzing van Gerry als aanstaande schoondochter, tot verdriet van haar echtgenoot, uiteraard van haar toch geliefde zoon, en ook van diens jeugdvriendin freule Adèle Daubigny, die Arthur van tijd tot tijd de les leest over zijn eigen hooghartige gedrag, maar ook heimelijk verliefd op hem is. Als Arthurs vriend en vertrouweling Charles Panchaud, een gezellige dikzak met veel gevoel voor humor en realiteit, de inmiddels ontluikende Fernande een aanzoek doet, is haar moeder opgetogen, want Panchaud is baron, rijk, en al lang een vriend des huizes. Pas als Adèle, inmiddels ook nauw bevriend geraakt met Géraldine, en be-

zorgd over Arthurs verslechterende gezondheid, een geëmotioneerd beroep doet op mevrouw de Saint Hubert, die juist haar altijd als aanstaande schoondochter had willen zien, geeft de moeder toe. En zo komt alles dan toch uiteindelijk goed.

Vermeldenswaard is nog een kort politiek commentaar van de vertelinstantie, namelijk over de toenmaals langdurig (van 1873 tot 1914) heersende oorlog in Atjeh. Eduards vader was daar luitenant-kolonel, en als hij tegen de Kerst van 1891 over komt naar Nederland voor het huwelijk van zijn zoon met Nel van Aldenburg, schrijft Noordwal daarover:

Papa de Hart was zeer bruin, en zeer grijs, en zeer streng geweest, toen hij nog tegenover de Atjehneezen stond, die niet de minste genegenheid voor hem hadden gevoeld. 'Wat komt die man hier doen, in ons land?' hadden zij gezegd, 'wat 'n brutaliteit, om iemand in zijn eigen land te komen bevechten; laat hij naar huis gaan! Wat een ongehoorde indringerij! Dat moesten we bij hem probeeren!' (p. 271).

Lang niet iedereen zou zo'n commentaar indertijd in zijn fictie hebben verwerkt.

KLEINE TREES

In 1895 verscheen Noordwals tweede roman, *Kleine Trees*, zoals gezegd bij H. Honig in Utrecht. Een pedante Amsterdamse student, de 20-jarige Gerard de Schenk, ontmoet op het Scheveningse strand een meisje van elf, Thérèse Lande – 'kleine Trees'. De tijdspanne van deze roman, die zich verder voornamelijk in de hoofdstad afspeelt, waar Gerard kamers gaat huren bij Treesjes grootmoeder op het Rokin, beslaat ongeveer zes jaar. Dan heeft Trees, die zich al die jaren emotioneel sterk afhankelijk heeft gemaakt van 'meneer boven' en althans verbaal een bijna SM-achtige verhouding met Gerard heeft onderhouden, zich ontwikkeld tot een aantrekkelijke, huiselijke en sociaal intelligente jonge vrouw, die de jongeman nu in staat is te waarderen voor wie zij is.

Een Duitse vertaling van dit merkwaardige boek, *Klein Thereschen*, kwam al in 1896 op de markt (Putman, p. 49). In 1902 verscheen, ook bij Honig, nog een tweede, gecorrigeerde druk in een oplage van 2000, maar daar leed de uitgever, net als bij de tweede druk van *Géraldine*, zoveel verlies op, dat dit mede een reden was om in 1904 de relatie met Noordwal te beëindigen. Bruna & Zoon herdrukten het boek nog datzelfde jaar, en brachten er tussen 1905 en ca. 1922 nog vier herdrukken van uit (Pars, p. 29-30; Putman, p. 50-52).

*‘Van de pers heb ik nooit
veel plezier beleefd,
het publiek mag mij gaarne’*

(Cornélie Noordwal aan Willem Elsschot, 27 november 1913).

Cornélie Noordwal (Den Haag, 1869-Parijs, 1928) was ooit een van de meest gelezen vrouwelijke auteurs, maar na haar dood zijn haar voordien nog regelmatig herdrukte romans vrijwel volledig in de vergetelheid geraakt. Dit boek wil een beeld schetsen van de ontwikkeling van haar carrière als auteur, waarbij de schrijfster zelf aan het woord komt, middels citaten uit haar werk. Ook haar recensenten worden aan het woord gelaten, en haar stijl wordt vergeleken met die van schrijvers als Louis Couperus en Charles Dickens.

Noordwals boeken geven niet alleen boeiende en vaak humoristische inkijkjes in het dagelijkse (Haagse) stadsleven van haar tijd, maar ook in wat lezers en lezeressen indertijd interessant vonden om te lezen. Ter verheldering van de historische context wordt nader ingegaan op thema's die in haar boeken veel aandacht krijgen, zoals haar sociale bewogenheid, haar betrokkenheid bij het leven van kinderen, en van werkende vrouwen zoals dienstbodes, winkeljuffrouwen en onderwijzeressen, haar verzet tegen het standsbesef, en, als joodse, tegen het laatnegentiende-eeuwse antisemitisme.

Wim Tigges is oud-universitair docent middeleeuwse en moderne letterkunde, en thans nog werkzaam als gast-medewerker bij het onderzoeksinstituut LUCAS van de Leidse Faculteit Geesteswetenschappen.

9 789464 550429